

Samhällsvetenskaplig forskning

Söndrade vi falla?

Li Bennich-Björkman

Inledning

Vart går statskunskapen, och varför? Det är de två frågor jag vill beröra i denna artikel. Min utgångspunkt är en oro för hur ämnet kan hållas ihop och en känsla av främlingskap inför den utveckling som ägt rum under de senare decennierna, där en positivistiskt driven statskunskap riskerar att reducera människan till själlös massa, samtidigt som en sammansmältning av hermeneutik och 'post-modernism' lett till en samhällsvetenskap där möjligheten till gemensamma måttstockar har satts ifråga. Statskunskapen befinner sig på ett sluttande plan, där "gated communities" alltmer lever sina egna liv, och där hårklyverier och fack-jargong riskerar att skymma sikten. Till syvende og sidst ligger emellertid överlevnaden för statskunskapen, och för all samhällsvetenskap, i att vi verkligen *ser, påstår något bestämt om världen därute och når ut med det till omvärlden*, och inte primärt ägnar oss åt den egna flokken och dess utgångspunkter, oavsett om de handlar om abstrakta resonemang eller metodologisk sofistikaion.

Jag börjar med att försöka bena ut huvudschatteringarna i dagens statskunskap för att därefter särskilt diskutera "post-hermeneutiken" som jag finner mest oroande, därför att den med sina egna inbyggda axiom omöjliggör forskning som vi känner den. Några ord följer om varför post-hermeneutiken vuxit sig så pass stark, och jag avslutar med att återknyta till vad jag uppfattar är juvelen i den statsvetenskapliga kronan: partikularismen. Avsikten här är att spetsa till och därmed inträder ett behov av att förenkla, för att förhoppningsvis öppna för en diskussion där vi kan tala bortanför alla träden och fokusera på den gemensamma skogen.

Det här är statsvetenskap

David Collier och Henry Brady skriver att det bör förekomma "delade måttstockar" men "tillåtas" skilda tillvägagångssätt inom statskunskapen, och menar att problemen med statsvetenskapens (eller samhällsvetenskapens) mångfald därmed kan överbryggas; så länge måttstockarna är gemensamma

Li Bennich-Björkman är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
E-post: li.bennich-bjorkman@statsvet.uu.se

vill säga (2002). Men då talar de så vitt jag kan se främst om skiljelinjerna mellan universalister och partikularister. Detsamma gör Gary King, Robert Keohane, och Sidney Verba i *Designing Social Inquiry* (1994), en annan inflytelserik skrift i ämnet.

Vilka är universalisterna och partikularisterna? Universalisterna först. "Att försöka utsträcka etablerade teorier för att därigenom förklara en stor mängd fall är precis vad statskunskap bör sträva efter" slår statsvetaren Michael Bernhard fast (2009, min översättning). *Universell mönstersökning* är vad Bernhard, och många med honom, alltså har bestämt sig för att statskunskap ska vara. Den delen av ämnet har under ett antal decennier utvecklats i nära samspel med ekonomisk vetenskap, och politisk ekonomi är ett konkret resultat. Statistiska metoder och olika analystekniker används av universalisterna för att bearbeta material med många observationer, stora N, och just genom att de är många – och ofta kan göras relativt oberoende av kulturellt sammanhang – är det sökandet efter allmängiltiga mönster som står i centrum – beskrivande såväl som förklarande. Vetenskapsfilosofen Carl Gustaf Hempels (1942) plädering för att det är historiska lagbundenheter som är vetenskapens mål känns igen, och det är universalisterna som främst delar Comptes positivistiska vetenskapssyn; att all vetenskap oavsett objekt handlar om kausal förklaring och att nå teorier som är allmängiltiga, generella, oavsett tid och rum. Många av de stora databaserna som WVS, ESS, Polity, Freedom House, WB Governance Indicators, QoG, vilar på en sådan ontologisk bas.

Partikularisterna hävdar att föreställningen om allmängiltiga mönster vilar på alltför bräcklig grund, och arbetar istället ofta med historisk analys och kvalitativa metoder som innefattar arkivstudier, intervjuer, berättande, och textanalys. Statistisk analys förekommer, men är långtifrån så dominerande som hos universalisterna. Likväl söker partikularisterna mönster, men partiella sådana, just på grund av att tid och rum betraktas som så starkt betingande för mänskligt handlande och tänkande. Förklaring är en huvudsak, men förklaring som gränsar mer till tanken om "verstehen", att förstå motiven och meningen bakom mänskligt handlande, än kausalitet i dess klassiska tappning.

Sociologen Robert Merton betonade en gång vikten av "mid-range theories", teorier på en nivå som öppnade för faktisk prövning och kunde hållbara den mänskliga kulturens, historiens, vidsträckta variationer – men ändå strävade bortom det absolut enskilda (1949). Juan Linz, en av demokratiforskningens absoluta förgrundsgestalter säger i en rolig intervju att som mest kan en meningsfull teori gälla fyra eller fem fall. Om man har tur (Munck och Snyder, 2003). Om universalisterna är "statsvetarekonomer", så ligger partikularisterna närmare historieforskningen men också antropologi; "statsvetarhistoriker" eller "statsvetarantropologer" är kanske för mycket sagt men något åt det hållet. Partikularisterna är, vill jag hävda, ganska unika för statskunskapen som ämne, åtminstone i så motto jag kan överblicka, genom kombinationen av

ett utvecklat metodologiskt tänkande kring ”fall” och variation” och en starkt uppdriven sensitivitet för det unika och för sammanhangets betydelse. Dem finner vi i hög grad inom den del av ämnet som sysslar med ’jämförande politik’ – forskning kring centrala politiska fenomen som demokratisering, stats- och nationsbyggande och etniska relationer, ofta med inte uteslutande utanför Sveriges gränser. Tänkandet kring uppläggning, val av fall, oberoende och beroende variabler – kring förklaring – har förfinats i ett slags experimentellt tänkande kring länder, regioner och städer (liksom hos universalisterna), men kombinerats med djupare kunskaper i specifik historia och politik som ofta kräver språkkunskaper och långa tider i ’fält’ för att lära känna ett land eller en region. Alldeles nyligen disputerade Christofer Berglund i Uppsala på en avhandling om georgisk integrationspolitik – *Borders and Belonging. Nation-Building in Georgia’s Armenian and Azerbaijani Ethno-Regions, 2004–2012* – som är ett lysande exempel. Ashutosh Varshneys *Ethnic Conflict and Civic Life. Hindus and Muslims in India* (2002), som undersöker hur ett organiserat civilsamhälle påverkar graden av våld i sex indiska städer är ett annat. Listan kan göras lång.

Fint så. Än så länge ser det ut som detta med gemensamma måttstockar är helt rimligt, även om synen på vad som är möjligt att uttala sig om, generaliseringsanspråken, skiljer sig tydligt åt, liksom tillvägagångssätten för att nå dit. Både universalister och partikularister skriver ändå under på att forskning handlar om att påstå något om systematiska mönster. Huruvida man lyckas påstå något som för kunskapen framåt vilar på hur starka beläggen är och hur argumentation kring beläggens tolkning övertygar.

Hermeneutiken

”Die Natur erklären wir, das Seelenleben verstehen wir”¹ skrev Wilhelm Dilthey, en av hermeneutikens förgrundsgestalter. Därmed tar jag steget över till en annan form av statskunskap än den som söker mönster. Hermeneutik, som betyder tolkningskonst, strävar efter att så lyhört som möjligt tolka de handlingar som människor utför, snarare än att söka av subjekten oberoende mönster.² Människorna och deras handlingar måste förstås genom att söka efter meningen bakom, vad som utifrån denna individ, eller denna grupp av individer, ter sig meningsfullt hävdade en gång i tiden en av sociologens giganter,

1 Ung. ”Naturen förklarar vi, själslivet förstår vi.”

2 Bent Flyvberg (2001) är en fängslande och inflytelserik förespråkare för att spegling och reflexivitet ska vara samhällsvetenskapens *raison d'être*. Hos Flyvberg är det Aristoteles fronesis-begrepp (en slags praktiskt förvärvat och erfarenhetsbaserad kunskap) som bör vägleda samhällsvetenskaperna. Fronesis liknar den ”tysta kunskap” som Polayni tillskriver exempelvis professioner. Epistemisk kunskap är istället den påstående vetenskapens grund, och därmed står det klart att den skilda kunskapsyn som dessa bägge begrepp avser fånga upp är en väsentlig vattendelare.

Max Weber. Därmed krävs inlevelseförmåga och ett starkt intresse för hur inte bara grupper utan enskilda tänker, känner och för sig i världen.

Hermeneutiken kan föra tankarna till historisk forskning, där mönstersökande inte är centralt utan just dokumentation, motivanalys och förståelse av det i grunden unika. Ändå befinner sig hermeneutiken långt från historikerna. Där historikerna drivs (eller drevs?) av Rankes "wie es eigentlich gewesen", hur det egentligen var, är den ambitionen meningslös för hermeneutikerna eftersom subjekten agerar i olika verkligheter. Det står klart att den hermeneutiska positionen innebär ett förnekande av att *en* verklighet, en sanning, skulle kunna slås fast; den mänskliga tillvaron är mångfacetterad, meningskapande skiljer sig åt. Som hermeneutiker blir man uppmärksam på hur *olikheter* dominerar världen, inte som hos mönstersökarna, hur allmängiltiga eller partikulära *likheter* är möjliga för oss att identifiera. Inom samhällsforskningen har det, som von Wright (1971), konstaterar, skett pendelrörelser mellan positivism och hermeneutik under 1800- och 1900-talen. Just nu befinner vi oss i en hermeneutisk tidsålder.

Utmaningen för den hermeneutiskt inriktade forskningen, för att kunna kallas forskning, har varit att trots insikten om olikheternas betydelse ändå använda forskarnas energi, talang och tolkningsförmåga till att påstå något bestämt om världen utanför. Den utmaningen har många tidigare lyckats med, och därmed har såväl mönstersökare som hermeneutiker kunnat kommunicera med varandra och dela måttstock, om än inte utan periodvisa uppflammande gräl och en del diskussion. Saker och ting har emellertid komplicerats. En parallell utveckling har ägt rum, som i högre grad än tidigare fjärrat hermeneutiken från mönstersökningen. Hermeneutiken har flätats samman med post-modernismen till en hybrid: vad jag här kallar post-hermeneutiken. Nedan kommer jag att ägna den en del utrymme, just för att jag uppfattar dess utgångspunkter, postulat, axiom eller vad vi väljer att kalla dem, problematiska.

POST-HERMENEUTIKEN

Viktiga förgrundsgestalter i den förskjutning som ägt rum är sociologerna Berger och Luckmann som i sin ofta citerade *Social Construction of Reality* (1966) definierade *kunskap* som socialt konstruerad. Hermeneutiken hade förvisso innan dess betraktat verkligheter som konstruktion, beroende på person och betraktare, men nu tog man steget över till att se också kunskap som i den meningen relativ. Kunskap vägleder människors handlande: som föreställningar, identiteter, normer och värderingar. Som människor socialiseras vi in i "kunskaper" och kan inte – inte heller som forskare – frigöra oss från denna socialisation, gå utöver den och söka förstå en verklighet utanför oss själva. Medan mönstersökarnas föregångare, säkert med viss raljans, försökte förneka sanningen i denna iakttagelse, drog "the founding parents" till post-hermeneutiken en motsatt slutsats. Förhåller det sig på det viset, då är det lika gott att

omfamna detta med hull och hår. Inte bara är de studerande subjektens verklighet mycket olika, som hermeneutiken visar, utan som forskare kan vi egentligen inte gå utanför oss själva. Förutsättningslös forskning kan inte existera. Gunnar Myrdal med sitt ideal om objektivitet i samhällsforskningen är död.

Den (kritiska) diskursanalys som har växt fram i Michel Foucaults efterföljd, sedan 1960-talets marxistiska genombrott, har bidragit med ytterligare element till post-hermeneutiken. Ett grundantagande, ett axiom med andra ord, i den kritiska diskursanalysen är att allt benämning, allt kategoriserande, allt inrammande, är inslag i en pågående *maktutövning*. Det går inte att 'ställa sig utanför diskursen'. Diskurser kan visserligen kämpa om herraväldet, men vare sig som människa *eller som forskare* kan man undgå att, så fort benämnade sätter igång, själv vara en utövare av diskursiv makt, hur sensitiv man än är. Forskaren har således nu blivit både oförmögen att frigöra sig från sitt eget subjektiva kunskapsperspektiv (Berger och Luckmann) och någon som dessutom omedvetet utövar makt genom att använda de redskap som traditionellt stått forskaren till buds för att förklara och förstå världen. Redan nu förstår man att oberoende, mönstersökande forskning omintetgörs. Mönster finns knappt, och oberoende är logiskt omöjligt. Med den kritiska diskursanalysen som överlagring, har post-hermeneutikerna därmed, menar jag, omöjliggjort forskning som kollektiv verksamhet. Det finns ingen verklighet att påstå något om, slutsatser i klassisk mening, det vill säga *påståenden* om den faktiska världen, är inte möjliga. Förekommer de, är det en lyftning på hatten för en 'modern' forskningstradition. Rollen som forskare innebär vidare att utöva makt, inte att undersöka. Vilken väg finns då att gå?

Ska man bedriva samhällsforskning och *inte utöva makt* gentemot dem man studerar blir slutsatsen att forskningen måste ske utifrån subjekten själva, på deras villkor, och med deras benämningar och inramningar i fokus ("vardagssociologi"). Kvar finns också möjligheten att *tänka högt* tillsammans med andra, utan att dra in en massa subjekt i det hela. Det är också så post-hermeneutiken har utvecklats; medan en del hermeneutiker sugits in i empirisk, partikularistisk, mönstersökning, har post-hermeneutikerna drivits mot ett alltmer abstrakt resonerande. Internationella relationer är ett forskningsfält där den utvecklingen är tydlig. Det har ägt rum under stark påverkan av den sociologi som efter 60-talets vänstervåg alltmer kommit att präglas av vad Walter Korpi fängande humoristiskt beskrev som ett ämne där pegaser och pegasryktare blivit tongivande (1990). Jag citerar:

"Pegaser är som ni förstår delvis överjordiska varelser. De rör sig på en annan nivå än vi andra. Till skillnad från oss vanliga sociologer kan pegasen, den sociologiska vinghasten, lättas från den svårförklarliga, prosaiska verkligheten och uppnå högre höjder."

Pegaserna är betydligt vanligare i Frankrike och Tyskland än i den anglosaxiska världen. Bourdieu, Foucault, Derrida, och Habermas är (just när Korpi

skriver detta) de främsta; det kan dock snabbt ändras, pegaser kommer och går. Idag finns pegaser som Chantal Mouffe (för ovanlighetens skulle en kvinnlig pegas), Ernesto Laclau, Julia Kristeva, Bruno Latour. Pegasryktarna då? Ingen säger det bättre än Korpi själv:

”Pegaserna far fram så högt och med en så stor hastighet att vi i allmänhet bara kan se svansen av dem, och spillningen som faller ned. Tack vare den får vi ändå del av pegasernas viktigaste produkter. (...) En följd av pegasernas framfart är att deras svansar kommer i oordning, trasslar till sig. Eftersom den vanlige sociologen vanligen bara hinner se pegasen bakifrån blir trasslet i svansen problematiskt. Det blir svårt att följa tanketrådarna hos pegasen. Men pegasryktarna har utvecklat ett redskap för att reda ut trassliga pegassvansar. Det redskapet kallas *diskurs*. Pegasryktarnas viktigaste uppgift är att med ett intensivt bruk av sina diskurser reda ut trasslet i pegasernas svansar och att alltså klargöra dem för oss andra” (sid. 314).

Pegaserna flyger alltså idag fram också inom statskunskapen. Pegasryktare finns förvisso, kanske fler än vad jag ser, men som en slags utveckling har dessutom dykt upp en variant som jag väljer att kalla *tornputsare*. Jag tar hjälp av Anna Kåver och Åsa Nilsonne, psykolog och psykiatriker, för att utveckla vad jag menar. De beskriver det inre, mänskliga landskapet såhär: ”Tänk dig att alla människor har ett alldeles eget utsiktstorn i livet, en punkt där de står och betraktar allt de ser och upplever. Se sedan framför dig två utsiktstorn som står en bit från varandra ute i naturen. Samma kuststräcka, samma skog och samma hus kommer att se olika ut beroende på ur vilket perspektiv de syns” (2007, sid. 51). Utsiktstorn i kollektiv bemärkelse är emellertid också vad post-hermeneutiker bygger upp, ofta i anslutning till en viss pegas, och sedan vårdar, utvecklar och putsar på. Tornputsarna är möjligen statskunskapens svar på pegasryktarna inom sociologin.

Delvis i konflikt med mönstersökandet, kan post-hermeneutikerna nämligen samtidigt drivas av ett starkt bejakande av mångfald av metoder och pluralism. Vanligt är att abstrakta idésystem som ’konstruktivism’, ’neofunktionalism’, ’intergovernamentalism’, kulturalism och även ’rationalism’ kallas för teorier. Men de är just utsiktstorn, kollektiva visserligen, inte teorier.³

3 I bland kallas det abstrakta resonandet inom post-hermeneutiken för teori, eller teoretiserande, men här vill jag opponera mig. Teori används idag, fast jag ska villigt erkänna att så skrev även Merton på 1940-talet, i så många olika betydelser, att det fördunklar dess innebörd. Teori är emellertid förklaringar, det är påståenden om samband som gäller bortanför ett enskilt fall och kan därför tendera att uttryckas abstrakt, och utvecklas genom att empiriska slutsatser läggs till varandra över tid. Empirisk teori är antaganden om samband, ”det hänger ihop såhär därför att...”. Däremot är till exempel klassificeringar inga teorier, inte heller beskrivande ’modeller’ eller resonemang som förs på en abstrakt nivå men saknar distinkta antaganden om samband. Empirisk teori måste vara

Så här ter sig världen från mitt utsiktstorn, säger post-hermeneutikern. Alla eventuella slutsatser bestäms av var jag står. Critical Race Theory (CRT) kan tjäna som exempel.

”CRT calls for deeply contextualized understandings of social phenomena. Unlike the positivist tendency to strip down and sterilize social and cultural issues into distinct component parts, critical race theorists insist on providing a context to make sense of what transpires, to fully elaborate a story, and to make evident complexity. CRT is informed by a notion of ‘interest-convergence’, a concept developed by Derrick Bell. It argues that White elites will tolerate or encourage racial advances for people of color only when they also promote White selfinterest” (Ladson-Billings, 2003, 11).

Därmed har fokus förflyttats från den faktiska världen med dess subjekt till forskaren själv (dennes flock, dennes pegas, dennes utsiktstorn). Vilket torn man väljer att gå upp i är det viktiga valet, för därigenom avgörs hur världen ter sig.

Post-hermeneutiken för tankarna till Kastalien, Herman Hesses fiktiva skapelse i dennes berömda roman *Glaspärlespelet*, där den intellektuella manliga eliten i enligt majestät och långt från världens larm utvecklar sin intelligens, sin lärdom och bildning för att slutligen kunna tävla i glaspärlespelet, som inbegrep all världens kunskap, som kronan på verket. Kastaliens intellektuella liv är ett slutet system, ett självändamål, och huvudpersonen Joseph Knecht, glaspärlespelets mästare, börjar till slut tvivla. När Knecht vandrar ut i världen utanför för att bli lärare omkommer han; han drunknar under en simtur med sin adept.

Om universalisterna lutar åt att vara statsvetar-ekonomer, partikularisterna statsvetar-historiker/antropologer och hermeneutiker, så är post-hermeneutikerna alltså ”statsvetar-sociologer”. Ekonomi, historia, till viss del antropologi och sociologi är de discipliner som influerat dagens statskunskap mest. När det gäller det som kallas ”politisk teori”, och som jag inte kommer att gå in på särskilt här men som förtjänar en egen analys, är det främst filosofin som varit hjälpvetenskapen, men eftersom post-hermeneutiken tenderar att glida in här också, så uppvisar politisk teori stundtals en förvirrad blandning av sociologi och filosofi.

Kommen så här långt står det klart att mellan mönstersökarna (av båda typer) och post-hermeneutikerna föreligger ett så stort avstånd att delade

prövbar, eller göras prövbar, för att ha något värde. Normativ teori som utvecklats inom filosofin och den politiska filosofin är något annat. I böcker och artiklar är det vanligt att utsiktstorn kallas teoretiskt ramverk (eng. theoretical framework). Då anspelar 'teoretiskt' på något annat än teori i mening antaganden om samband: det betyder bara 'allmänt, abstrakt' – att det formuleras på en nivå som inte är konkret helt enkelt.

måttstockar knappast är möjliga. Jag vill visa det genom att diskutera två grundläggande praktiker i *all* forskning såsom vi kända den: kumulativitet och falsifiering, förutan vilka kunskapsprocesser med nödvändighet stagnerar.

Bygga vidare

Vetenskapens inneboende potential och progressionsförmåga bygger i hög grad på kravet på (och acceptansen av) kumulativitet, att bygga vidare på redan gjorda studier, att som *Google Scholar* uttrycker det "stå på giganter axlar", men också att delta kommunikativt i den samtida utvecklingen. En ständigt pågående dialog eller samtal, där det någon annan sagt eller säger har betydelse för, befruktar eller till och med förändrar vad du själv gör, och, viktigast av allt, *har konsekvenser för hur den gemensamma kunskapen om världen utanför växer*. Man kan befrukta varandras resonemang och tankemönster i hög grad, men utan att ha målet att öka den kunskapen. Vad är det som ska byggas vidare på, vad är det som "kumuleras"? För mönstersökarna är det empiriska påståendet om den faktiska världen, som i sin tur bygger och utvecklar antaganden om förklarings samband (teorier). För post-hermeneutikern är det utsiktstornen i sig själva som det byggs vidare på, *utan att dessas fruktbarhet belagts eller bevisats i förstone*. Deras status kommer av auktoritetstro, via pegaserna. Laitin (2003), såväl som Geddes (2003), menar att samhällsvetenskapen bättre än hitintills måste slå vakt om kumulativiteten. Flyvberg (2001), som jag nämnt tidigare, menar däremot att den bör skrotas.

Ha fel

Det är plågsamt att bli kritiserad. Det är ännu mer plågsamt att bli överbevisad om att det man hävdad, lagt ned sin själ på, inte håller. Ändå är det vad forskare ständigt utsätter sig för och riskerar i sin verksamhet. Inom forskning har den institutionaliserade kritiken syftat till att sortera bort ohållbara hypoteser, felaktiga idéer, och hugskott som inledningsvis tedde sig intressanta men inte höll. Det har varit forskningens stora, ja kanske största, styrka. Många som forskar underkastar sig detta ständiga ifrågasättande och utvärderande därför att man tror på forskning som samhällelig utvecklingskraft, och ser exempel på hur misslyckanden och kritik faktiskt är det som för framåt. Forskaren kan därmed se sig som del i en större utveckling där man med andra delar övertygelsen om det värdefulla och unika som forskningen (kollektivt) åstadkommer. På detta sätt är forskningen transcendent, går bortanför och utanför den individuella utövaren. Man delar en övertygelse om det självklara och inneboende värdet i den forskningsbaserade kunskapen.

Går det då inte att ägna sig åt forskning utan att behöva utsätta sig för denna ständiga, plågsamma, kritiska granskning? Få 'flowet' och det roliga, utan

att behöva försvara sig och det man gjort, mot kritik? Inte helt givetvis, men genom att dels peka på att syftet med det man gör inte är påstå något avgörande om världen utanför utan att utveckla blicken från tornet, dels bortdefiniera kritik som uttryck för icke-legitim auktoritetsutövning, minimeras rimligen risken. Den som någon gång rört sig på konferenser inom vissa områden vet att detta inte är en nidbild, även om den – som jag påpekade i början – medvetet för diskussionens skull är en bild som är tillspetsad. Författaren ”presenterar” en text, men inlåter sig egentligen inte i reell dialog med den tilltänkte kommentatorn, som heller inte levererar någon kritisk granskning av slutsatser, fråga eller perspektiv utan i bästa fall gör några allmänna reflektioner kring ämnet, och betygar att det skrivna är fascinerande. Att ”kommentera” blir inte sällan liktydigt med att be författaren ytterligare utveckla ditt eller datt. Varför detta utvecklande överhuvud behövs, uttrycks däremot mer sällan. Att framföra mothypoteser eller alternativa tolkningar kan närapå framstå som oförsäkrat, ett brott mot vett och etikett. Kritik innebär ju dessutom att auktoritet etableras, att någon gentemot någon annan anser sig ”veta mer och bättre”.

Det fina i kråksången är att ingen nödvändigtvis behöver ha fel, olika utsiktstorn kan leva i tolerans, i fredlig samexistens. Möjligen är detta bortvittrande av ett mer kritiskt ifrågasättande, det som varit vetenskapens grandiosa innovation vid sidan av den akademiska friheten, inom den post-hermeneutiska forskningen en reaktion på långt driven akademisk aggressivitet i tidigare skeden. Men lika troligt är, att en individualistisk och mer allmängiltig norm om icke-auktoritet har påverkat utvecklingen i denna riktning också inom samhällsforskningen, med visst ”spill-over” till mönstersökarna. Inte helt dock, i synnerhet bland universalisterna där det gemensamma språket är förhållandevis entydigt kan det gå hett till.

Mönstersökarna bygger vidare på påståenden om verkligheten (som kan byggas på till empirisk teori), post-hermeneutikerna bygger vidare på utsiktstornen och förståelsen av pegaserna. Där mönstersökarna kan ha fel, inte övertyga om att en tolkning, en slutsats, är rimlig eller tillräckligt väl underbyggd, är post-hermeneutikernas strävan en annan; att leva och låta leva. Har man valt utsiktstorn så har man.

Moralen

Regelsystemet som omgett vetenskapen är lika centralt som praktiken: det anger vilka värden som forskaren har att slå vakt om och har växt fram organisatoriskt. Den institutionaliserade skepticismen, (att kritiskt granskas) är en av de fyra CUDOS-regler som vetenskapsociologen Robert Merton (1942/1973) en gång definierade som vetenskapens moralregler. Den andra regeln är universalism. Vem eller från vilken organisation ett vetenskapligt påstående kommer är oväsentligt; i så motto är vetenskapen opersonlig. ”Communism”, det vill säga

gemensam tillgång till slutsatser, material, källor, är den tredje, och oegennyttiga (disinterestedness) den fjärde; forskaren handlar inte för egen vinning utan för att främja kunskapens växt till glädje, nytta och berikande för allmänheten. Senare har originalitet lagts till. I förhållande till dessa regler, har post-hermeneutiken åtminstone problem med två: institutionaliserad skepsis (som jag redan visat under rubriken "ha fel") och universalism. Vem som säger vad och var man står, vilket utsiktstorn man befinner sig i, och vad man har med sig i bagaget ("förförståelsen") i form av kön, ålder, klass, nationalitet, hudfärg, är viktigt i post-hermeneutiken, och kan vara avgörande. Även här går alltså en djup klyfta.

Vetenskaplig och forskningsbaserad kunskap är inte den enda kunskapen, men det är den enda kunskap som uttryckligen har formats och skapats genom ett intrikat samspel mellan kreativitet (frihet), systematik (ordnande) och kritisk granskning (ifrågasättande). Den kombinationen har inneburit att vetenskap haft en särställning: det är kunskap som vilar på säkrare och mer objektiv grund än all annan (Popper, 1958). Att emellertid bejaka en del, i den post-hermeneutiska forskningens fall den kreativa friheten, utan att på allvar öppna sig för kritik eller tro på möjligheten att ordna (söka mönster) har inlett en uppluckring av det vetenskapliga kunskapsbegreppet som har stora, ja oöverblickbara, konsekvenser. Inte undra på att sociologen Mikael Stigendal i en tids-typisk lärobok, *Den gode socialvetenskaparen* (2002, 12), uttrycker sig såhär lättvindigt: "Vetenskap är en typ av kunskap, inte nödvändigtvis varken bättre eller sämre än annan kunskap, t ex vardagskunskap eller den kunskap som barn skaffar sig genom lek" (s. 12).

Forskning i tiden

Förutom att inspireras av det faktum att verkligheten ter sig olika beroende på vem man är och var man sitter, speglar den post-hermeneutiska samhällsvetenskapen med sitt pluralistiska och toleranta förhållningssätt en värdeutveckling i samhället under decennierna från 1970 och framåt i de västerländska samhällena. De utgör det samhällsvetenskapliga svaret på en utveckling i västvärlden som vi undervisar och forskar om, forskningens svar på post-materialismen; ytligt sett icke-hierarkisk, icke-auktoritär, och med en pluralistisk forskningsposition, något andra också noterat. Samhällsvetenskaperna med sin väl uppskrivade lyhörddhet inför sitt subjekt (eller objekt?) människan, och hennes sociala och institutionella omgivning, har kommit att kraftigt influeras i sin egen utveckling av dessa dominerande tendenser.

I en västvärld där individualism, tolerans och bejakande av pluralism är progressiva värden, kan därför mönstersökande samhällsvetenskap te sig alltmer passé. Framvuxen i en social och kulturell epok som nu gått i graven åtminstone till viss del, där auktoritet med legitimitet kunde hävdas, vissa visste bättre

än andra, någon kunde göra anspråk på ett uttolka världen med bättre redskap än andra, tillhör den moderniteten, inte post-moderniteten. I *La Condition Postmoderne* (1979) hävdar till exempel Lyotard att betingelserna för kunskapsutveckling har förändrats i och med övergången till ett postindustriellt tillstånd. I likhet med andra samhällsinstitutioner som vilat på auktoritet och en maktutövning förknippad med auktoritet; skolan, militären, och kyrkan för att nämna några exempel, är forskningens tolkningsföreträdare ifrågasatt. Ovanligt är emellertid att ett yttre ifrågasättande som här också kombineras med ett som kommer inifrån.

Svårigheten, för att inte säga den logiska omöjligheten, att påstå något bestämt och därmed ibland hävda att någon annan har fel, eller att subjekten inte ser sin egen position, är – för att upprepa – i takt med tiden. ”Dels finns det också mindre respekt för auktoriteter som så att säga ovanifrån kommer och säger hur saker och ting ligger till. Man kan kanske på gott och ont tala om en demokratisering av diskussionsrummet.”⁴ ”Vi” som forskare ska inte sätta oss på våra höga hästar och tala om vad människor upplever, känner och erfar, är ett återkommande argument också bland forskarna själva. Ändå, och detta är en av de mest fundamentala inneboende motsättningarna, är post-hermeneutikerna med sin tilltro till pegasernas insikt och utsiktstornen fruktbarhet, mer auktoritetsbundna än någon partikularist eller universalist. Walter Korpi gjorde jämförelsen med en slags sociologisk ”teologi” i sin essä. I det ligger en hel del.

Sociologen Robert Bellah noterade i *Habits of the Heart* (1985) hur en amerikansk ’terapeutisk’ samhällsutveckling var på frammarsch (s.121–130). I likhet med den terapeut som i Bellahs studie av den amerikanska kulturen uppgivet talar om politik som ett omöjligt projekt i framtiden därför att människor ser och värderar tillvaron så olika: ”And so it’s like politics is just essentially, a dead end” (1985, 131) så finns det tendenser till att den post-hermeneutiska samhällsvetenskapen övergått till att betrakta också forskningen i dess mönstersökande form som just – en återvändsgränd. På motsvarande sätt står universalisterna häpnade och konstaterar att post-hermeneutiken transformerat forskningen som sådan till ett slutet system; en återvändsgränd. Finns det någon räddning?

Slutord

Det jag skrivit här är egentligen en plädering för partikularismen. En plädering för den partiella mönstersökningen, som det bästa vi kan uppåtda när det gäller att bedriva forskning med de praktiker, värden och regler det fordrar, och att bedriva forskning om människan och om politik i bred mening, där religiösa, historiska, språkliga, politiska, klimatmässiga och demografiska förhållanden

4 Nora Hämmäläinen, finsk filosof, <https://svenska.yle.fi/artikel/2016/01/12/saknar-var-tid-en-georg-henrik-von-wright>.

skapar en enorm variation. Vårt mål, vår uppgift som samhällsforskare eller människoforskare är att bringa så mycket ordning i kaos som är möjligt, utan att förgripa oss på verkligheterna, inte att kapitulera inför svårigheterna och dra oss tillbaka till utsiktstornen. Då har vi nämligen ytterst litet att säga till den omvärld som behöver oss för att bättre förstå, bättre förklara, reflektera mer intellektuellt och berika diskussionen om oss som människor i ett storskaligt samhälle där vi lever med främlingar. Auktoritet måste vi som forskare ta på oss, hur obehagligt det än är, och inte överlämna till pegaserna; det är likaså vår uppgift, det ansvar vi åtar oss när vi stiger in i forskningsvärlden. Statskunskap har i partikularismen den kombination av att söka likheter, söka mönster, men öppna för olikheter, som är framgångsvägen till mer systematisk kunskap om världen utanför.

Att som post-hermeneutiken logiskt implicerar tänka sig till insikter utan att själv utöva makt och därmed göra våld på subjektens verklighet, omöjliggör samhällsforskning som den utvecklats under 1900-talet. Då sluts cirkeln och vi är tillbaka i den 'armchair speculation' som de empiriska sociologerna kring Robert Park i 1920-talets Chicago kallade sina föregångare. Skillnaden mot då, är att det finns alternativ till post-hermeneutiken, att det finns god och mänskligt nyanserad samhällsforskning som inte bestämmer sig för hur det ser ut genom att gå upp i ett torn och spana efter pegaserna, utan så förutsättningslöst det går mänskligt sett undersöker detta med karta och kompass. Det är samhällsforskning, allt annat är spekulat, ibland briljant, men likväl spekulat.

Referenser

- Bellah, Robert N., Madsen, Richard, Sullivan, William M., Swidler, Ann & Tipton, Steven M., 1985. *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley: University of California Press.
- Berger, Thomas & Luckmann, Peter T., 1966. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. United States: Anchor Books.
- Berglund, Christofer, 2016. *Borders and Belonging. Nation-Building in Georgia's Armenian and Azerbaijani Ethno-Regions, 2004-2012*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, (diss.).
- Bernhard, Michael, 2009. "Review article: Methodological Disputes in Comparative Politics", *Comparative Politics*, July 2009, s. 495-515.
- Bourdieu, Pierre, 1979. *La Distinction. Critique sociale du jugement*, Paris: Les Editions de Minuit (eng: *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*).
- Collier, David & Brady, Henry, 2010. *Rethinking Social Inquiry. Diverse Tools, Shared Standards*. Maryland: Rowan and Littlefield.
- Flyvberg, Bernt, 2001. *Making Social Science Work. Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Geddes, Barbara, 2003. *Paradigms and Sand Castles. Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

- Hempel, Carl G., 1942. "The function of general laws in history", *Journal of Philosophy*, 39 (2), s. 35-48.
- Hesse, Herman, 1943/1952 (svensk översättning). *Glaspärlespelet*. Stockholm: Bonniers förlag.
- Inglehart, Ronald, 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- King, Gary, Keohane, Robert & Verba, Sidney, 1994. *Designing Social Inquiry, Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton. New Jersey: Princeton University Press.
- Kåver, Anna & Nilsson, Åsa, 2007. *Tillsammans. Om medkänsla och bekräftelse*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Korpi, Walter, 1990. "Om undran inför sociologerna", *Sociologisk Forskning* 3.
- Ladson-Billings, Gloria, 2003. "Its Your World, I am Just Trying to Explain It: Understanding Our Epistemological and Methodological Challenges", *Qualitative Inquiry*, 9:1, s. 5-12.
- Laitin, David D., 2003. "The Perestroika Challenge to Social Science", *Politics and Society*, 31:1, s. 163-84.
- Lyotard, Jean-Francois, 1979. *La Condition Postmoderne, Rapport sur le savoir*. Paris: Éditions de Minuit.
- Merton, Robert, K., 1949. "On Sociological Theories of the Middle Range", s. 448-459 in Calhoun, Craig et al. (eds), *Classical Sociological Theory*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Merton, Robert, K., 1968 (1949). *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.
- Merton, Robert K. 1973 (1942). "The Normative Structure of Science", in Merton, Robert K., *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Munck, Gerardo M. & Snyder, Richard, 2003. *Passion, Craft, and Methods in Comparative Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Popper, Karl, 1963. *Conjectures and Refutations. The Growth of Scientific Knowledge*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Stigendal, Mikael, 2002. *Den gode socialvetenskaparen*. Lund: Studentlitteratur.
- Varshney, Ashutosh, 2002. *Ethnic Conflict and Civic Life: Hindus and Muslims in India*. Yale: Yale University Press.
- Von Wright, Georg Henrik, 1971. *Explanation and Understanding*. New York: Cornell University Press.